

SOSYAL POLİTİKA: SOSYAL ADALET AÇISINDAN KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Onur Sunal
Başkent Üniversitesi
Ticari Bilimler Fakültesi

Özet

Bu çalışmada sosyal politika ve sosyal adalet arasındaki ilişki eşitlik ilkesi çerçevesinde değerlendirilmiş ve kuramsal yaklaşımlar ışığında sosyal politika aynı kavramsal bütünlük içerisinde tanımlanmıştır. Uygulama açısından daha çok değerlendirilen sosyal politikaların özünde, tarihsel bir süreç içerisinde süzülerek gelen eşitsizlikleri en aza indirmeye çalışma ve sosyal adaleti sağlama hedefi bulunmaktadır. Bu bakımdan sosyal politika kavramının kuramsal açıdan temelinde bulunduğu düşünülen yaklaşımlar, sosyal adalet ve eşitlik ilkesi ilişkisi içerisinde incelenmiştir. Bu yaklaşımlar, sözleşmecî, faydacı, eşitlikçi ve özgürlükçü başlıkları altında toplanmıştır. Sonuç olarak, bu yaklaşımların hepsinin sosyal politika kavramının tanımsal açıdan merkezinde yer aldığı görüşünden yola çıkarak, özellikle eşitlikçi kuramların önemi üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Sadece uygulamalardan oluşan dar bir kapsam yerine çalışmada sosyal politika, sosyal adalet ve eşitlik kuramları çerçevesinde irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal politika, sosyal adalet, eşitlik, kuramsal yaklaşımlar, sosyal refah

Social Policy: A Theoretical Assessment from Social Justice Point of View

Abstract

In this study, the relationship between social policy and social justice is evaluated from the equality point of view, and social policy is defined by using the same theoretical and conceptual framework. Social policy discussed more in terms of applications, has an aim of reducing social inequalities and sustaining social justice. Therefore, theories which are thought to be in the center of social policy are put forward. These theories are grouped as follows: Contractarian, utilitarian, egalitarian and libertarian. As a result, social policy is defined and discussed in depth by giving specific importance to the egalitarian approach.

Keywords: Social policy, social justice, equality, theoretical framework, social welfare

Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme

Giriş

Sosyal politika, günümüzde daha çok, sosyal güvenlik sistemleri, sosyal sigortacılık kavramı, sosyal yardımlar ve sosyal hizmet uygulamaları çerçevesinde ele alınmaktadır. Ancak, bütün bu uygulamaların arkasında var olan kuramsal ilkeler, uygulamalar üzerinde yoğunlaştığı için çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Oysa, sosyal politika bir sürecin sonunda kuramsallaşmış ve daha sonra da kurumsallaşmıştır. Bu süreç, batılı ülkelerde yaşanmış olan sosyal, siyasal, yasal ve iktisadi gelişmelerin bütününden oluşmaktadır. İsteğe bağlı ve merhamet esasına dayalı toplumsal yardımlaşma, yerini, eşit haklara sahip bireylerin toplumsal risklere karşı kurumsal yollardan korunduğu sosyal politika uygulamalarına bırakmıştır.

Sosyal politika, bu çerçeve içerisinde düşünüldüğü zaman, eşitlik ve adalet kavramlarıyla doğrudan ilgilidir. Bir başka ifadeyle sosyal politikanın amacı, sosyal adaleti tesis etmektir. Ancak bunun ne şekilde gerçekleştirileceği, kuramsal ve kavramsal bir yaklaşım açısı gerektirmektedir. Bu çalışmanın amacı, sosyal politika ve sosyal adalet arasındaki ilişkinin kuramsal açıdan incelenmesidir. Kuramsal yaklaşımlar dört ana başlık altında ele alınacaktır: Sözleşmecî kuramlar, faydacı kuramlar, eşitlikçi kuramlar ve özgürlükçü kuramlar. Bu çalışmada bu amaç doğrultusunda, öncelikle sosyal politika ve sosyal adalet, tanımları da göz önünde bulundurularak kavramsal açıdan irdelenecek, daha sonra eşitlik ile bu kavramlar arasındaki bağa bakılacak ve kuramsal açıdan yaklaşımlar incelenecektir.

İlk bölümde, sosyal adalet ve sosyal politikanın tanımsal bağı ve eşitlik ile sosyal adalet arasındaki bağ üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde ise,

sözleşmeci kuramlar başlığı altında; doğa toplumundan uygar topluma geçiş, yaşamı güvence altına alma arzusu, eşitsizliğin kaynağı ve geleceğin belirsizliğine karşı güvence konuları ele alınacak; eşitlikçi kuramlar başlığı altında, kaynakların eşit dağıtımı, kaynakların piyasa mekanizması ile yeniden dağıtımı, refah için fırsat eşitliği kavramları incelenecek; özgürlükçü kuramlar ise bu bölümün sonunda ele alınacaktır. Son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1.1.Sosyal Adalet ve Sosyal Politika'nın Tanımsal Bağı

Sosyal politika, tanımı konusunda uzlaşmaya varılmayan kavramlardan birisidir. Politika, kelime anlamı itibarıyla, hedefe ulaşmak konusunda izlenen yol anlamına gelmektedir. Bu hedef, yaşamın her alanına ilişkin olabilir. Bununla birlikte, hedefe ulaşabilmek konusunda izlenecek yollar, hiçbir zaman tek değildir. Genellikle, ulaşılmak istenen noktaya götürebilecek birçok değişik yol içerisinden biri ya da birkaçı seçilir ve diğerleri elenir. Bu nedenle, bir politikanın varlığından bahsedebilmek için öncelikle bazı seçilmiş hedefler ve bu hedeflere ulaşabilmek için oluşturulmuş sistematik bir hareket planı olması gerekmektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde sosyal politika, toplumsal eşitsizlikleri azaltmayı hedefleyen uygulamalar ve düşünceler bütünü olarak tanımlanabilir. Bir başka ifadeyle, sosyal politikanın amacı, bir toplumda sosyal adaleti tesis etmektir. Sosyal politika, genelde, toplumun kapitalizm tarafından yaratılan çeşitli belirsizlik ve tehlikelerden korunması olarak da tanımlanmaktadır (Çelik, 2010:66).

Sosyal adaleti tanımlamak da oldukça güçtür. Bu konuda çağdaş tanımlardan birisini, yazın üzerinde önemli çalışmaları olan Lea Ann Bell yapmıştır. Bell (1997:3), kaynakların eşit dağıtıldığı ve bütün üyeleri bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan güvende olan bir toplumun adil olduğunu belirtmiştir. Ünlü Yunan filozof Eflatun, Devlet adlı eserinde ütöpik bir toplumsal düzenden bahsetmiş ve yöneticilerine özel mülkiyet hakkı tanımamıştır. Eflatun'a göre, en iyi devlet yönetiminin, komünal bir şekli vardır. Yurttaşlardan herhangi birinin karşılaştığı iyi veya kötü her bir durum, diğer herkesin ortak kaygısıdır (Reeve, 2003:65-66). Van Wormer (2004), adaletsizliği çaresizlik, baskı, sindirilme ve eşitsizliğin doğal bir sonucu olarak görür. Sosyal politikaların amacını ise, var olan bu adaletsizlikleri ortadan yok etmek olarak ifade etmektedir. Gill (1992), adil toplumların bütün fertlerini eşit kabul etmesi ve herkese eşit haklar ve sorumluluklar yüklemesi gerektiğini öne sürmüştür.

Faydacı liberal geleneğin öncülerinden J.S. Mill'e (1863) göre, köleler ve özgür insanlar, derebeyleri ve serfler, soylular ve sıradan insanlar, sermayedarlar ve emekçiler farklı zamanları yansıtan ama aynı hiyerarşik izleri taşıyan sosyal gerçekliklerin adaletsizliğe dönüşmüş hallerinin birer

yansımasıdır. Kurer'e (1999) göre bu yaklaşım açısı, mutlak bir doğruluk tanımı içermemektedir. Doğrular toplumlar tarafından belirlenir. Sosyal adalet kavramı aileden aileye, kişiden kişiye ve toplumdaki topluma tarih içerisinde farklılık gösterir. Adalet, ahlaki gereksinmelerin bir fonksiyonudur. Bu ahlaki gereksinmeler, güvenli bir toplumda yaşayabilmek için zorunludur. Yasalar, kurallar, gelenekler ve görenekler bu gereksinmeleri karşılar. Genel anlamda güvenliğin en üst düzeye çıkarılabilmesi, herkese eşit haklar verilebilmesi ve maddesel kaynakların adaletli dağıtılabilmesi için, bir ideal kodun (yol gösterici kurallar) gerekli olduğu görüşü genel bir kabul görmüştür (Riley, 1998).

Yapılan tanımlamalar, farklı açıdan yaklaşımları ortaya koymaktadır. Sosyal adalet en yalın anlatımla, nimet ve külfetlerin toplumda adil bir şekilde dağıtılmasıdır. Bir başka deyişle, toplumda herkesin hakça bir paylaşım olduğu konusunda genel bir kanaatinin bulunmasıdır. Adalet kavramı, toplumsal hayatın birçok alanında insanların karşısına çıkmaktadır. Adaletin varlığını pekiştiren en önemli kavramlardan biri, eşitliktir. Öncelikle bir toplumun üyeleri siyasal açıdan eşit olmalıdır. Toplum üyelerinin servetleri, ırkları, renkleri, inançları ve kültürlerinin birbirlerinden farklı olması, siyasal katılım ve karar alma süreçlerinde bireyler arasındaki eşitliği bozmamalıdır. Siyasal eşitlik kavramından bahsedebilmek için, alınan kararlardan etkilenen ve bu sürece taraf olan herkesin görüşlerini dile getirebilme veya sesini duyurabilme özgürlüğü olması gerekmektedir. Yasalar önünde herkesin eşit olması, adaletli bir toplumsal düzenin inşa edilmesi bakımından oldukça önemlidir.

Schall (2009), Aristo'nun eşitlik ve adalet konusundaki görüşlerini toparlamıştır. Aristo'ya göre, her iki kavram da aynı öze sahiptir ancak, eşitlik kavramı daha evrensel ve doğaldır. Doğal yoldan ulaşılan adalet ile yasaların sağladığı adalet arasında bazı farklar vardır. Yasal adalet süreci herkesi ve bütün tarafları bağlayan yasaların uygulanması şeklinde gerçekleşse de sonunda eşitlik ilkesini zedeleyen sonuçlar doğurabilir. Burada vurgulanmak istenen, yasalar temelinde işleyişi düzenlenmiş olan adalet sürecinin hakça olmayan ve eşitlik ilkesinin gereklerini bozan sonuçlar doğurmasının güçlü bir olasılık olabileceğidir. Ancak bütün bunlarla birlikte, yasalar önünde eşit haklara sahip olan yurttaşların, adaleti bir süreç olarak tanımladıkları göz önünde bulundurulursa, sonuç eşitliği sağlamaktan uzak bile olsa en azından hakkaniyetli bir tutum olduğuna olan kanaat, işleyiş açısından süreci insanların bilinçaltında temize çıkarmaktadır.¹

¹Yasal adalet sürecinin temelinde kanunlar önünde eşitlik vardır. Bu sözleşmecî geleneğin temelinde her zaman var olmuştur. Thomas Hobbes'in Leviathan (1651) eseri, John Locke'nin Hükümet Üzerine İki Deneme (1679-80) eseri ve J.J.

Miller (1999), sosyal adaletin dört unsurunu şu şekilde kavramsallaştırmıştır: hak etme, gereksinimler, yasal haklar ve eşitlik. Miller, bir örnekten yola çıkarak sosyal adaleti bu dört unsurun dengede olduğu bir durum olarak tanımlar.² Sosyal adaleti bu örnekte olduğu gibi dört unsuru olan bir durum olarak düşündüğümüzde, birinci işçi alacağı parayı fazlasıyla hak etmiştir. İkincinin ise alacağı paraya diğer ikisinden çok daha fazla ihtiyacı vardır, çünkü çalışmasını ve karnını doyurmasını engelleyen hastalığından kurtulması gerekmektedir. Üçüncü işçi ise başta yapılan anlaşma gereği, bu sözleşmeden kaynaklanan yasal bir hakkı olduğu için parayı alacaktır. Her birinin aldığı ücretin birbirinin aynı olduğu düşünüldüğünde, bu durumda mutlak eşitlik sağlanmıştır. Süreç işleyişi ve doğurduğu sonuç bakımından mutlak eşitlik esasının gereklerini yerine getirmiştir. Kuşkusuz, akıllardaki soru şu olacaktır: Bu mutlak eşitlik temeline dayalı dağıtım süreci adil midir?

1.2.Eşitlik ve Sosyal Adalet Arasındaki İlişki

Bu soruyu yanıtlamak oldukça zordur, çünkü özellikle bir çalışma karşılığında elde edilen ücretin, kişilerin ve ailelerin gelir düzeyi ve geçim şartları konusunda son derece etkili olduğu düşünülürse, burada bir değerlendirme yaparken, performansa dayalı bir hak etme kavramından yola çıkmak gerekmektedir. Ancak performans ya da yeteneğin hem ölçülmesi hem de yetenekle ilgili sayısal bir karşılaştırma yapılması oldukça güçtür. Miller (1999), hak etme unsurunu sosyal adaletin önemli bir parçası olarak görmüş, ancak tek başına merkeze koymamıştır. Mutlak eşit bir dağılım, aynı işin yapılması konusunda yetenekleri ve gösterdikleri performansı aynı olan kişiler için gerçekten de adil olacaktır. Ne var ki, gerçek yaşamda çoğu zaman, dağılımın adaleti konusunda kolayca bir değerlendirme yapmanın mümkün olmadığı son derece karmaşık durumlarla karşılaşmaktadır.

Rousseau'nun Toplumsal Sözleşme (1762) adlı eseri çağdaş sözleşmecî yaklaşımlara ışık tutmuştur.

²Biri işi yaptırmak üzere anlaşılan 3 işçiye yapacakları iş karşılığında eşit ücret verilecektir. İşçilerden ilki canla-başla çalışmakta ve bütün gücünü harcamaktadır. İkinci ve üçüncü işçiler doğru düzgün çalışmamaktadırlar. İkinci hasta olduğunu ve yeterince parası olmadığı için yiyecek ve ilaç alamadığını, tedavi göremediğini ve bu nedenle hali olmadığını söyler. Üçüncü işçi ise diğer ikisinin bir şekilde kendi yerine de çalıştıklarını gördüğünden işi onların üzerine yıkarak hiç emek sarfetmemekte ama başta yaptıkları anlaşma gereği işin bitiminde, yapılmış olan sözleşme gereği, kendine doğan haktan faydalanarak diğerleri ile aynı ücreti alacağını bildiğinden, hiçbir zahmete katlanmamaktadır. Açıkçası külfetlerden hiç payını almadan, nimetlere ortak olmak istemektedir.

Sosyal politikanın amacı, var olan sosyal, siyasal ve ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve bölüşümde adaleti sağlamak olmalıdır. Siyasal ve ekonomik eşitsizlikleri olabildiğince aza indirmek daha kolay olabilmektedir. Herkesin eşit oy hakkına sahip olduğu, seçme ve seçilme özgürlüğünün yasal teminata bağlandığı bir toplumda, siyasal eşitlik ilkesi sağlanmış olur. Vergilendirme yoluyla gelirin yeniden dağıtıldığı bir kapitalist düzende, ekonomik eşitsizlikler daha aza indirgenebilmektedir. Gelirler politikası ile yeniden bölüşürme yapılan, mülkiyet edinme, ticari olanaklardan faydalanma gibi konularda fırsat eşitliği sağlanan özgürlükçü bir toplumda, eşitsizlikler azaltılabilir. Ayrıca üretim araçlarının mülkiyetinin toplumsallaştırıldığı ve herkese eşit ücret ödenen sosyalist sistemlerde, gelir eşitsizlikleri daha aza indirilebilir. Ancak bu da yine aynı soruyu gündeme getirmektedir. Mutlak eşitlik, sosyal adaleti sağlamak için yeterli midir?

Kısaca anlatılmak istenen, mekanik işleyişi bakımından ekonomik ve siyasal eşitliği sağlamanın daha kolay olduğudur. Miller'in (1999) sözünü ettiği, sosyal adaleti sağlamanın zorluğudur. Çünkü saydığı dört unsurun dengede bulunduğu bir durumu sağlamak, her zaman mümkün olmayabilir. Çünkü haketme ve gereksinim duyma gibi kavramlar, ölçülmesi mümkün olmayan, kişiden kişiye değişen ve üzerinde herkesin uzlaşmaya varamadığı, felsefi yönleri çok daha ağır basan kavramlardır. Oysa yasalarla sağlanan siyasal eşitliklerin veya nicel yönü çok ağır basan ekonomik eşitliklerin ne ölçüde gerçekleştiğini görmek daha kolaydır.

Sosyal politika, sosyal adaleti sağlamak konusunda oluşturulan fikirler ve uygulamaların bütünü olarak tanımlanabilir. Sosyal politika alanında öncü çalışmaları bulunan Talas (2001) da sosyal politika ile sosyal adalet kavramları üzerinde durmuştur. Sosyal adaleti tanımlamak konusunda bize ışık tutan kuramsal yaklaşımları sunmak sosyal adalet ve sosyal politika kavramlarını birleştirmek, hem de değerlendirmeler için temel olabilecek kuramsal çatıyı oluşturmak açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bunlar sözleşmeci, faydacı, eşitlikçi ve özgürlükçü kuramlar olarak birkaç başlık altında toplanabilir. Sosyal politika ve sosyal adalet kavramları arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek amacıyla, bir sonraki başlık altında bu sözü edilen yaklaşımlar tartışılacaktır. Ayrıca bu yolla, sosyal adaleti sağlama süreci olarak tanımlanan sosyal politika kavramının, kuramsal temelleri de tartışılmış olacaktır.

II-Sosyal Adalet ve Sosyal Politikanın Kuramsal Temelleri

II.1.Sözleşmecî Kuramlar

Sözleşmecî kuramlar; doğa durumundan uygar topluma geçiş, yaşamı güvence altına alma arzusu, eşitsizliğin kaynağı ve toplumsal sözleşme ve geleceğin belirsizliğine karşı güvence alt-başlıkları altında ele alınacaktır.

II.1.1.Doğa Durumundan Uygar Topluma Geçiş

İnsanlar doğa durumunda özgür ve eşit olmakla birlikte, sahip oldukları bu sınırsız özgürlükleri kullanırken güvenlikten uzaktırlar ve her zaman başkalarının saldırısına uğrayabilirler. Güvenlikten uzak olmak beraberinde belirsizliği de getirir. Doğa durumunda insan özgür olmasına rağmen, güvensizlik ve belirsizlik nedeniyle kararlı bir yapıya sahip olamaz. Bu nedenle insanlar, mülkiyetlerinin (canlarının, özgürlüklerinin ve mallarının) korunması amacıyla birleşmişler ve kendilerini, yetkilerini devrettikleri devletlerin güvencesi altına sokmuşlardır. İnsanlar, siyasal toplumu kurarken, gereksinim duydukları için bir sözleşme yapmışlardır. Bu sözleşme, devlete katılan veya onu meydana getiren kişiler arasında yapılmıştır ya da en azından bu şekilde yapılması gerekir. Bunun için, toplumda yeterli sayıdaki özgür insanın oybirliği gerekir. İşte bu durum, insanların kendi bazı özgürlüklerinden, iradeleriyle bir zorlama olmadan feragat ederek, bir sözleşme yoluyla sosyal adaleti sağlamaya çalıştıklarını gösterir (McClelland, 1996; Rusell, 1999)

II.1.2.Yaşamı Güvence Altına Alma Arzusu

Hobbes, toplumsal sözleşme konusundaki görüşlerini ünlü Leviathan (1651) çalışmasında ortaya koymuştur. McClelland' a (1996) göre, Hobbes'in felsefesinde de doğal durum veya toplum öncesi durum ile uygar durum veya toplumsal durum arasındaki karşıtlıklar ön plandadır. Buna göre insanlığın doğa durumu, insanlar arasındaki sürekli şiddet eğiliminin ve ölüm korkusunun hüküm sürdüğü, herkesin kendi gücü ve olanaklarıyla yaşamda kalabilmek için herşeyi yapmaya hakkı olduğu, bu anlamda zaman ve mekan tanımayan sürekli ve genel bir savaş durumudur. Bir bakıma doğa durumunda, hayatta kalabilmek için kullanılabilecek araçlar üzerinde bireylerin mutlak bir eşitliği söz konusudur. İnsanları yönlendiren temel güdü birbirlerine karşı duydukları korkudur. Ayrıca benzer nesnelere arzulayan insanlar, birbirleriyle sürekli bir çatışma içerisindedirler. Bu sürekli çatışma ve korku durumu, bireyler arası bitmek bilmeyen savaşları tetikler.

Gaskin'e (1998) göre, sürekli ölüm korkusu, yaşamı güvence altına alabilme arzusu ve yaşamı güvence altına alacak araçları elde edebilme umudu,

insanları doğa durumundan çıkartıp uygar toplumu yani devleti kurmaya yönelmiştir. Temel doğa yasası, diğer deyişle insanın yaşamını koruma ve güvence altına alma hakkı, vazgeçilemez ve devredilemez bir haktır. Bunun dışında sürekli barışı ve güveni sağlayabilmek için insanlar, bu hakların bazılarında vazgeçmek ve bazılarını da herkes tarafından üzerinde anlaşılmiş ortak bir güce yani devlete devretmek zorundadır. Sosyal adaleti sağlamanın yolu, insanların haklarını devrettiğini gösteren toplumsal sözleşmelerin yaşama geçirilmesi ile mümkün olabilir. İnsanlar, yaşamlarını sürdürmek için kullanabilecekleri hakları açısından eşittir. Ancak bu haklarının ve diğer bütün temel hak ve özgürlüklerinin teminatı, herkese eşit uzaklıkta veya yakınlıkta bulunan devlettir. Herkesin aynı haklara sahip olduğu ve aynı koşullar altında ödüllendirildiği ya da cezalandırıldığı uygar bir toplumda sosyal adalet de kendiliğinden, üzerinde herkesin veya en azından çoğunluğun uzlaşmaya vardığı sözleşmeler yoluyla sağlanmış olacaktır.

II.1.3.Eşitsizliğin Kaynağı ve Toplumsal Sözleşme

J.J.Rousseau, Toplumsal Sözleşme (1762) adlı Fransız Devrimi'ne de öncülük ettiği kabul edilen eserinde, insanları toplumsal yaşamdan önce özgür olarak düşünmüştür. Doğa durumu olarak da tanımlanabilecek uygarlaşma öncesi bu ortamda, insanlar arasında eşitliğin hüküm sürdüğü kabul edilmiştir. Doğa durumundaki eşitlik, insan doğasındaki çeşitli değişim ve dönüşümler ile birlikte bir eşitsizliğe dönüşmüştür. Bu eşitsizlik, zamanla kurumsallaşarak yerleşik bir olgu haline almıştır. Mülkiyet edinme ve işbölümü ile birlikte efendi ve köle ayrımının bulunduğu eşitlikçi olmayan bir toplumsal düzen kurumsallaşmıştır. İnsanların başkalarının üzerinde egemenlik kurma isteği, bu adaletsiz durumun temel nedenidir. Uygar bir toplum kurabilmek için, bir toplumsal sözleşmeye gereksinim bulunmaktadır. Sözleşme ile birlikte bireysel özgürlükler, bir bütün oluşturacak şekilde genel bir iradeye devredilir. Sözleşme ile kurulan uygar toplumda, eşitsizliklerin yerine yasalar karşısında eşitlik vardır (Gaskin, 1998; McClelland, 1996; Rusell, 1999).

Trigg'e (1999) göre, sosyal adaleti tanımlamak konusunda diğer bir önemli sözleşmeci düşünür ise Kant'tır. Kant, aynı zamanda çağdaş sosyal politikanın en önemli kuramsal temellerinden birini ortaya koyan Rawls'ın da en çok etkilendiği filozoftur. Benzer olarak, Kant'ın da Locke, Hobbes ve Rousseau'dan etkilenmiş olduğu düşünüldüğünde, sosyal politikanın çok önemli kuramsal ayaklarından birini oluşturan sözleşmeci köklerinin nereye dayandığını görmek mümkün olacaktır. Kant, insan özgürlüğüne ve insan onuruna verilen değerlerin kaynağının ruhani ya da arzuların bir yansıması olmadığını, tersine bunun mantıksal ve ussal olduğunu savunur. Kant'ın sözleşmeci geleneği ahlak felsefesi üzerinde yoğunlaşır. Ancak özünde yine Rousseau'da olduğu gibi insanların mutluluk, huzur ve refah içerisinde

yaşayabilmelerini eşitlik ve özgürlük ilkelerine bağlar. İnsanlar, kendi insanlık onurlarına uygun bir değere sahiptir. Sahip oldukları bu değerlerin zedelenmemesi için adaletli bir yönetime gereksinim vardır. Bu adalet ise, insanların ortak iradelerini yansıtan bir sözleşme yoluyla, egemenlik haklarını kendileri ve başkaları üzerinde eşitlikçi bir şekilde kullanacak olan ve güvenilirliğinden şüphe duyulmayan bir üst yapıya yani devlete devretmeleriyle mümkün olacaktır (Trigg, 1999).

II.1.4. Geleceğin Belirsizliğine Karşı Güvence

John Rawls (1971), *A Theory of Justice* adlı çalışmasında önemli ölçüde Kant'tan etkilenerek çağdaş bir sosyal adalet kuramı geliştirmeye çalışmıştır. Kavramsal çerçeveyi oluşturmak konusunda önceki paragraflarda da, sosyal politikanın en özet tanımının sosyal adaleti sağlamak için yapılan bütün uygulamalar olduğundan söz edilmişti. Bu bakımdan çağdaş bir sosyal adalet kuramı oluşturan Rawls'ın görüşleri, sosyal politika uygulamalarını çözümlmek, değerlendirmek, yönlendirmek ve eleştirmek açısından günümüzde önemli bir yol göstericidir. Rawls'ın sosyal adaleti ve sosyal refahı tanımlamak konusunda sunduğu adalet kuramı, insanların başlangıçta gelecekleri hakkında bilgi sahibi olmamalarının modellendiği "cehalet perdesi" (veil of ignorance) kavramı etrafında şekillenir (Kelly ve Rawls, 2001:15-18). İnsanlar alacakları kararlar sonucunda kendilerini refah merdivenindeki basamaklardan birinde bulurlar. Bu kuşkusuz en üst basamak olabilir ancak en alt basamak da olabilir. Bu nedenle, böyle bir riskin herkes için geçerli olduğu bir ortamda, en alt basamaktakilerin durumunu iyileştirmeyi hedef alan sosyal politika uygulamaları, en çok gereksinim sahibi olanların refahını yükselteceğinden, durumu en iyi olanların aleyhine eşitsizlikçi sayılabilecek bir yeniden bölüşüm, baştan merdivenin hangi basamağında yer alacağını bilmeyenler tarafından kabul görecektir (Sen, 1999:77-8)

Rawls (1971) adaletin, bir cehalet perdesi arkasından yapılan rasyonel bir seçim ya da tercih olduğunu söyler. Daha önce Hobbes, Rousseau ve Kant tarafından dile getirilen toplumsal sözleşme olgusuna benzer bir yaklaşım açısı getirmektedir. Rawls, kurgusal bir toplumsal sözleşme tasarlayarak yarattığı kurgusal vatandaşları, bir cehalet perdesi arkasına koyar. Bu perde onların sahip oldukları serveti, sosyal statüyü, psiko-sosyal özelliklerini, iyi ve doğru kavramlarını algılayış şekillerini bilmelerine engel olur. Bu durum onların sosyal adalet ilkelerini belirlerken hiçbir siyasal, dinsel ve sosyo-ekonomik sınıfı kollamalarına yol açar. Sosyal adaletin ilkeleri ve işleyiş süreci, eşitliği sağlayacak bir kurgu olmalıdır. Rawls'ın asıl üzerinde durmak istediği konu, özgür iradenin önemidir. Özgürlük ve fırsat eşitliği gibi sosyal değerler, mutlak eşitlik ilkesi benimsenerek dağıtılmalıdır. Fırsat eşitliği ve özgürlük, kişilerin öz saygılarının pekişmesi bakımından da oldukça önemlidir. Bu

noktadan yola çıkarak, bazı temel sosyal değerlerin kimseyle alış-veriş yapılamaz ve hiç kimse ekonomik ve sosyal kazanımlar için bu temel özgürlüklerinden feragat edemez . Yapılan eşitsizlikçi uygulamalar, en zayıf sosyal sınıfların refahını çoğaltıyor ve fırsat eşitliği yaratıyorsa, sosyal adaleti de sağlıyor demektir (Chan, 2005; Langan, 1977).

Rawls, gerçekte var olan eşitsizlikleri verili olarak kabul eder. Ayrıca bölümünde adaleti sadece ekonomik olarak algılamaz. Bu nedenle, Öztürk'e (2007) göre Rawls, liberal söylemin, sosyalist öğretinin karşısındaki üstünlüğünü perçinlemesine yardım etmiştir. Rawls, benlik saygısı ve fırsat eşitliği gibi sosyal değerlerin de eşitlik esası korunarak dağıtılmasından yanadır. Bu, Rawls'ın liberal düşünürlerden ayrıldığı noktalardan biridir. Eğer eşitlik temelinde aykırı olan uygulamalar, en yoksul/yoksun sınıfların yararına oluyorsa, dağıtımda adalet ilkesi bozulmaz. Oysa liberal düşünürlerin birçoğu için böyle bir öncelik yoktur (Rawls, 1971).

II.2.Faydacı Kuramlar

Faydacı yaklaşımlarda genel olarak ekonomik özgürlük ve siyasal eşitlik kavramları ön plana çıkar. Sosyal adaleti tanımlamak konusunda liberal düşünürler, klasik ve neo-klasik iktisatçıların görüşlerinden faydalanırlar. Adam Smith ile kuramsal bir kimlik kazanan bu görüşler, devletin hayatın ekonomik alanına hiç dokunmamasından yanadırlar (O'brian, 2007:133; Robbins, 1998:151). Mill (1863), insanların doğuştan ve doğal olan bir adalet duygusu olduğunu ve adil olmayan bir duruma karşı olumsuz yaklaşacaklarını iddia eder. Habibi'ye (1998) göre, burada ele alınan yaklaşımda, toplumun sosyal ve iktisadi açıdan iyilik hali olarak da tanımlanabilecek sosyal refah düzeyinin en alt basamaklarında olanlar için düşünülmüş bir ayrıcalık söz konusu değildir. Sen'e (1999:60-1) göre, faydacılık acıma duygusu ile yapılan yardımları meşru kılar. Liberal düşüncenin özünde, siyasal eşitlik ve ekonomik özgürlüğün toplamda elde edilebilecek en yüksek refah düzeyini sağlayacağı görüşü vardır. En çok sayıda insan için en yüksek refahı ya da iyilik halini sağlayan sosyal politika uygulamaları, faydacı yaklaşıma göre diğerleri içinde en üstün olandır. Faydacı yaklaşıma karşı çıkan eşitlikçiler ise, en yüksek faydanın servet ve gelirin mutlak olarak eşit dağıtılması sonucunda elde edileceği görüşünü savunurlar.

Bentham, Mill, Edgeworth, Marshall ve Pigou gibi faydacı yaklaşımın öncüleri için fayda, haz ve mutlulukla doğrudan ilişkilendirilmiştir. Özgürlükler, haklar ve yaşam kalitesi, faydacı geleneğin öncüleri için önceliğe sahip değildir. Ayrıca kişilerin tek başlarına sahip oldukları fayda düzeyinin de pek önemi yoktur. Onlar için önemli olan toplumun toplam fayda düzeyidir (Sen, 1999:67-69). Faydacı akımın çağdaş biçimleri için fayda, kişinin

mutluluğunun bir ölçüsü olmaktan çok, kişinin seçme veya karar verme davranışının temsili ya da arzularının tatmin olmasıdır.

Klasik faydacı yaklaşımın üç unsurunun olduğu düşünülmektedir. Bunlardan ilki sonuç odaklı olmasıdır. Bütün tercihler, yarattığı sonuçlar göz önünde bulundurularak değerlendirilmeli veya yargılanmalıdır. İkinci unsur ise faydacı yaklaşımın refah odaklı olmasıdır. Üçüncü unsur ise toplamacı olmasıdır. Kişilerin faydalarının teker teker toplanmasıyla elde edilen seviye, toplumun refah düzeyini ölçmek konusunda bir değişken olarak kullanılır. Bu toplam faydanın kişiler arasında dağılımının ne şekilde olduğunun hiçbir önemi yoktur. Bu faydacı yaklaşıma göre adaletsizlik, elde edilebileceği düşünülen ideal toplam fayda düzeyinden ne kadar uzakta olduğu ile ilgilidir. Adaletsiz bir toplum ise, olması gerekenden çok daha az mutlu olan bir topluluktur. Çağdaş faydacı yaklaşımların bir kısmı, mutluluk veya haz yerine, arzuların ya da isteklerin karşılanması kavramını kullanmaktadır. Burada önemli olan, var olan mutluluğun yoğunluğu değil, karşılanan ya da yerine getirilen isteğin yoğunluğudur. Ancak ne mutluluk ne de arzu (istek), ölçülmesi kolay olmayan kavramlardır. Bu nedenle, özellikle ekonomik analizler yapılırken fayda, kişilerin gözlenebilir tercihlerinin sayısal bir gösterimi olarak tanımlanır.

Faydacı yaklaşım, insanların toplamda da olsa iyilik halleri ile doğrudan ilgilenir. Her ne kadar ölçülmesi mümkün olmayan kavramlarla bunu açıklamaya çalışıyor olması eleştirilerin merkezinde yer alsada, sosyal politika uygulamalarının ve toplum için düşünülen sosyal ayarlamaların doğrudan toplumun genel olarak iyilik durumunu ne şekilde etkilediğini inceliyor olması, faydacı yaklaşımların en olumlu tarafıdır. Kuşkusuz, bir toplumun toplam iyilik düzeyinin, mutluluğunun, refahının genel olarak yükseliyor olmasından bireyler de yararlanacaktır. Ancak önemli olan bu iyileşmelerin dağılımıdır. Çünkü kişilerin fayda fonksiyonu birbirinden farklıdır ve sadece kişilerin fayda fonksiyonlarının aynı olduğu bir durumda eşit bir dağılım, bireylerin faydalarını eşit kılar. Eğer en son dağılımdan önce, ortaya konulan mutluluk, haz, fayda veya gelir gibi değişkenler açısından en yoksun olan bireylerin durumu, son dağılımdan sonra görece olarak durumu daha iyi olanlara yakınlaşmıyor ve arada var olan fark kapanmıyorsa, son dağılım eşitlikçi olsa bile bunun adil olması mümkün değildir (Foster ve Sen, 1997:15-18; Sen, 1999:60-1). Rawls (1971)³ da bu noktada aynı görüşten yola çıkarak sosyal adalet kuramını geliştirmiştir ve faydacılığın karşısına hakkaniyet kavramını yerleştirmiştir. Faydacı yaklaşımın temelinde herkesin birey olarak mutluluğunun eşit olarak değerlendirilmesi yatar. Ancak Rawls'ın kuramında

³Rawls'ın çalışması için bakınız: Rawls, J., (1971), *A Theory Of Justice*, Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.

eşitsizlikçi bir dağılım eğer toplumun en zayıf kesimlerinin yararına ise bu durum diğerlerine göre tercih edilebilir veya üstün kabul edilebilir. Oysa faydacı yaklaşım için eşitlikçi olmayan bir durum eğer geneli itibariyle daha fazla sayıda insanın yararına ise kabul edilebilirdir. Dağılımın, toplumun refah basamaklarının en altında kalanların yararına olacak olması, tercih edilebilirlik nedeni değildir.

Kuşkusuz, faydacı yaklaşımlar, liberal iktisadi akımların doğrudan birer düşünsel yansımasıdır. Liberal akımların özünde, kişilerin servet ve mülkiyet edinme hakları vardır. Liberal düşüncenin ana teması, kişilerin devletin bile doğrudan hiç müdahil olmadığı serbest bir ortamda ticari ilişkiler geliştirebilmesi, arzu ettiği şekilde üretebilmesi ve bunu uygun gördüğü bir değişim değeri üzerinden satabilmesidir. Bu bakımdan liberalizm ve onun bire bir yansıması olan faydacı görüş için, dağılımın öncesi ve sonrasında bireylerin ne durumda olduklarının hiçbir önemi yoktur. Eğer genel olarak servet, mutluluk, fayda, haz artıyor ise bu yeterlidir. Klasik, neo-klasik ve neo-liberal iktisat düşüncesinin temeli budur. Faydacı kuramlar açısından eşitsizliklerin bir önemi yoktur.

II.3.Eşitlikçi Kuramlar

Eşitlik, adalet, refah gibi kavramlar herkesin üzerinde uzlaşmaya vardığı tek bir tanıma sahip değildir. Ancak 20.y.y.'a kadar eşitlik konusu Hume, Rousseau, Locke, Hobbes, Kant, Mill gibi birçok önemli düşünürün çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Çünkü toplumsal çatışmaların özünde tarih boyunca her zaman eşitsizlikler olmuştur. Eşitlikçi kuramlar çerçevesinde, kaynakların eşit dağıtımı, kaynakların piyasa mekanizmasıyla yeniden dağıtımı, yeniden dağılımın yarattığı eşitsizliklerin telafi edilmesi ve refah için fırsat eşitliği alt-başlıkları ele alınacaktır.

II.3.1.Kaynakların Eşit Dağıtımı

Dworkin (1981b:283), eşitlik kavramını kaynakların dağılımındaki eşitlik olarak ele almıştır. Dworkin'e göre, eğer bir dağılım sonrasında bireylerden herhangi biri, kendi sahip oldukları yerine bir başkasının sahip olduklarını tercih ediyorsa, bu dağılım eşitlikçi değildir. Bu durumu imrenme deneyi (envy test) ile ölçmek mümkündür (Dworkin 1981a:186). En yalın ve basit haliyle bile uygulamaya konulduğunda, çoğu zaman bazı kaynakların bölünmesi mümkün olmayabilir. Bazı kaynakların paylaşılması mümkün olsa bile, eşit bir dağılımın sonunda, yine başkalarının imrenmesi söz konusu olabilir. Örneğin, küçük bir adadaki arazinin alan açısından eşit olarak bölünmüş olması da, eğer başkalarının payına düşen eşit parçayı imrenme söz konusu ise eşitlikçi değildir (Clayton ve Williams, 2004:112). Çünkü alanları eşit olsa bile, birinin payına düşen toprak daha verimli, diğerininki doğal olarak

daha güzel olabilir. Ne yazık ki, dünyada var olan kaynakların neredeyse hiçbirini bu anlamda eşit bölmek mümkün değildir. Bu anlamda mutlak bir eşitlik esasının da, sosyal adaleti tek başına sağlayamayacağı açıkça ortadadır. Hatta dağılımı çok daha kolay olan bir yiyecek düşünülebilir. Herkese eşit miktarda dağıtılmış bile olsa, kendine eşit bir parçası düşen yiyeceği sevmeyen biri için bu dağılım, yine adil olarak tanımlanmayacaktır. Çünkü bir başkasının elinde bulunanı kendininkine tercih etmemek veya Dworkin'in (1981b, s.289) imrenme deneyi uyarınca diğerininkine özenmemek, kaynakların eşitliği sağlansa bile adalet için yeterli değildir. Eşit dağılım sağlanabilir ancak, bu eşit dağılımdan herkes aynı ölçüde hoşnut olmayabilir. İşte bu durumda da ortaya beğeniler, zevkler ve fayda gibi yine eşitlik ve yarattığı haz, mutluluk ve refah bakımından ölçülmesi zor veya pek de mümkün olmayan kavramlar ortaya çıkacaktır. Burada önemli olan nokta, dağılım sonrasında bir başkasının sahip olduklarını kendi sahip olduklarına tercih etmiyor olmanın veya diğerin sahip olduklarına imrenmiyor olmanın da adil bir dağılım için yeterli olmadığıdır (Anderson, 1999; Arneson, 2005; Pojman ve Westmoreland, 1997).

II.3.2.Kaynakların Piyasa Mekanizması ile Yeniden Dağıtımı

Bir başkasının elinde bulunanın kendi elinde bulunana tercih edilmiyor olması, tek başına dağılımın adil olduğunun bir göstergesi değildir. Çünkü kaynaklar eşit dağıtılmış olsa bile, bir başkasına imrenmeme, bir bakıma adil bir dağılım varmış gibi bir yanılsamaya neden olmaktadır. Ancak gerçekte, kişilerin farklı tercihleri ve farklı gereksinimleri olabilir. Kişilerin payına eşit bile düşse, kaynakların gereksinimleri ne ölçüde karşıladığı ya da ne ölçüde yarar sağladığı daha önemlidir. Bu nedenle, bazı kişiler yine eşit dağıtılmış olan ama farklı ürünlerden oluşan alternatif kaynak sepetini, bir başka eşit dağılıma tercih edebilirler.

Eşit bir dağılım altında bile, bir başkasına imrenmeme ölçütü, adil bir dağılım için her zaman yeterli olmayabilir. Bu nedenle, bu durumdan kurtulmanın Dworkin'e (1981b:289) göre, tek bir yolu vardır: O da insanların birbirine imrenmediği bu ilk dağılımdan sonra, eldeki kaynakların mübadele (değiş-tokuş) edilmesidir. Diğer bir deyişle, bir açık arttırmaya dayalı ticaretle veya mübadeleyle adalet sağlanmış olacaktır. Burada da devreye kişilerin farklı talepleri, arzları ve alıp satmayı düşündükleri malları veya kaynakları diğer mallara göre nasıl değerledikleri sorunu ortaya çıkacaktır. Ancak kuramsal olarak bütün bu sorunların aşıldığını, herkesin mübadele yoluyla en baştan bir başkasını imrenmeyeceği, olası bütün dağılımlar içinde en çok istediğine kavuştuğu düşünüldüğünde bile, yine sosyal adaletin yerini bulmuş olması mümkün olmayacaktır (Anderson, 1999; Arneson, 2005; Pojman ve Westmoreland, 1997). Bazıları, dağılımın sonunda sahip olduklarının, piyasa

mekanizması nedeniyle kendilerine pahalıya mal olmuş olacağını düşüneceklerdir. Çünkü sahip olmayı arzuladıkları mal sepetinin kendilerine maliyetini, o sepetin içinde bulunan mallara olan diğerlerinin talepleri, o sepetin içinde olan malların kıtlığı ve diğerlerinin mübadele konusunda ortaya koydukları tercihleri –ki bu da bir çeşit fiyatlandırmaya sebep olacaktır– belirleyecektir. Bu da işi bir bakıma şansa bırakmak olacaktır (Dworkin, 1981b:293).

Walras (1874) bu tarz bir mübadele sonucunda, kişilerin ilk başta sahip oldukları kaynakların nasıl dağıldığı gözetilmeksizin, herkesin elde ettiği fayda açısından daha iyi bir konumda olacağını ve bunun da hem bireysel hem de toplu olarak refahı arttıracığını ileri sürmüştür. Ancak Dworkin gibi düşünürler, tek başına bunun yeterli olmayacağını ve ilk başta elde edilen dağılımın, eşitlik ve sosyal adalet açısından sonucu etkilemekte son derece etkili olduğunu yukarıda anlattığımız şekilde ortaya koymuşlardır. W.Pareto'nun denge kuramından yola çıkarak, liberal düşünürler ve iktisatçılar tarafından yoğun olarak kullanılan bir refah kuramı ortaya koymuştur. Buna göre, toplumda var olan bütün bireylerin durumu aynı kalmak koşuluyla bir kişinin bile refahında bir yükselme meydana gelirse, bu genel refahı artırır. Bu, gerçekten liberal düşünürler tarafından son derece sık kullanılan bir görüş haline gelmiştir. Çünkü, ilk başta var olan kaynak dağılımına göre, daha fakir olanların durumu değişmeden, mübadele sonucunda gelinen durumda ilk başta daha zengin olanların refahı veya zenginlikleri artıyorsa bu genel refah seviyesinde bir yükselmeye işaret eder. Oysa bu, sosyal adaletle hiç bağdaşmayan bir durumdur. Bu nedenle Rawls (1971), Dworkin (1981a; 1981b) ve Sen (1999) buna tamamen karşı çıkmışlar, ilk baştaki eşitsizlikçi dağılımın yeniden bir dağıtım yoluyla en fakirleri ve kaynakların dağılımı açısından en yoksun olanları kalkındırması gerekliliğinin üzerinde durmuşlardır.

A. Smith, D. Ricardo, A. Marshall, J.S. Mill gibi iktisat biliminin kurucuları, verimlilik üzerine fazla yoğunlaşmış eşitlik ilkesini unutmakla çoğu zaman eleştirilmişlerdir. Ancak son 20 yıldır, özellikle A.B. Atkinson gibi iktisatçıların önderliğinde eşitsizlikler büyük bir önem kazanmaya yeniden başlamıştır (Sen, 1999:8). İktisatçıların eleştirilmelerinin kökeninde, sadece gelir eşitsizlikleri üzerinde duruyor olmaları yatmaktadır. Bu gerçekten de eşitsizliklerin ne kadar geniş bir yaşamsal alanı kapsadığı düşünülürse oldukça sığ bir yaklaşım açısı olarak göze çarpmaktadır.

II.3.3.Yeniden Dağıtımın Yarattığı Eşitsizliklerin Telafi Edilmesi

Dworkin (1981a; 1981b), eşitsizlikleri ele alırken, kaynakların ilk dağılımını ve bu dağılım sürecinde karar verme mekanizmasının rolünü ön

plana çıkartmıştır. Sosyal adaleti kısaca, kimsenin bir başkasını kıskanmadığı, özenmediği bir durum olarak açıklamıştır. Ancak son gelinen durumda, kuramsallaştırdığı şekilde sosyal adalet gerçekleşmiş olsa da -insanların bir başkasının durumuna özenmediği- insanların, dağıtım sürecinde alınan kararlardan ötürü mutsuz olabileceğini de dile getirmiştir. Bu mutsuzluğu bir 'şanssızlık' olarak ele alıp, kendi tercihleri ve iradesi dışında kişilerin istemedikleri sonuçlarla karşılaşmalarının toplum tarafından, şanslılardan şanssızlara kaynak-refah-gelir-fırsat aktarımı yoluyla "telafi edilmesi" gerektiğini savunur (Dworkin, 1981b:293)⁴.

Kısaca özetlemek gerekirse; öncelikle kaynakların eşit dağıtıldığı ve kimsenin bu dağılımdan ötürü birbirini kıskanmadığı bir durum ortaya konmuştur. Ancak eşitlik sağlanmış olsa bile, bu durumun da adil olmayabileceği ortaya konulmuştur. Çünkü farklı bir sepetten oluşan dağılımın kişiyi/kişileri daha fazla memnun etmesi (fayda-refah) ya da gereksinimlerini daha iyi karşılaması söz konusu olabilir. Bu nedenle, kimsenin bir başkasına özenmemesi ilkesi korunacak şekilde bir mübadelenin gerçekleşmesine izin verilmektedir. Kişiler, kaynakların dağılımı konusunda ilk başta eşitlenmelidir. Daha sonra Dworkin'in eşitlikçi yaklaşımı, kaynakların eşit dağıtımı ve daha da çok şanssızlardan şanslı olanlara yapılacak doğrudan transferler nedeniyle eleştirilmiştir (Anderson, 1999; Daniels, 1990). Kaynakların, bir fiyatlandırma mekanizması ile alış-verişi sonucunda bazı bireyler daha az refah elde edebilirler. Bu fiyatlandırma mekanizmasının ve arz-talep dengesinin bir sonucudur. Bu yolla kişiler farklı kaynak sepetlerine sahip olabilirler.

Diğer yandan bazı kişiler, fiyatlandırma mekanizmasının kendi iradeleri dışında işleyişi nedeniyle mağdur olabilirler. Bu durum adaletsizlik yaratacağı için Dworkin (1981b:293) ve Cohen'e (1989:931) göre, şanslı olanlardan şanssız olanlara doğrudan bir transfer yapılması gerekmektedir. Diğer eşitlikçi kuramcılar, (Anderson, 1999; Arneson, 2005; Roemer, 1998) bu görüşe karşı çıkmışlar ve adaleti yeniden sağlamak için doğrudan bir transfer politikasını, kaynakların hak edenlerin elinden alınması olarak yorumlamışlardır. Şans eşitliği ilkesi, kişisel sorumlulukları fazlasıyla gözardı etmektedir. Cohen (1989) ve Dworkin (1981a;1981b), özünde piyasa mekanizması içerisinde, adaleti sağlayacak, eşitlikçi bir model oluşturmaya çalışmışlardır. Roemer

---

⁴Şans Eşitliği konusuna (Luck Egalitarianism) Richard Arneson, Gerald Cohen, Thomas Nagel, Eric Rakowski ve John Roemer gibi diğer eşitlikçi kuramcılarının yaklaşım ise şöyledir: dağıtım sürecinin adil olması için, kaynakların ne şekilde yeniden dağıtılacağına -gerçek hayatta uygulanması zor da olsa- özgür iradelerce belirlenen bir mübadele değeri üzerinden ticaret yoluyla gerçekleşmesi gerekir.

(1998) ise, dağılımda adaletin piyasa sosyalizminin işleyiş kuralları ile mümkün olabileceğini savunmaktadır.

II.3.4.Refah İçin Fırsat Eşitliği

Cohen (1989:907), refah için fırsat eşitliği kavramının eşitlikçi kuramı tanımlamak konusunda daha doğru olduğu görüşünü savunmuştur. Çünkü bir önceki paragrafta dile getirilen eleştiriler göz önüne alındığında, sadece son noktada elde edilen refahın eşitlenmesi ilkesine odaklanmanın bazı olumsuz yönleri bulunmaktadır. Cohen, eşitlikçiliğin amacının veya hedefinin, istem dışı veya irade dışı karşılaşılan adaletsizlikleri/haksızlıkları ortadan kaldırmak olduğunu söyler. Kişilerin, tercihleri dışındaki gelişmeler nedeniyle maruz kaldıkları refah kayıplarının telafi edilmesi gerektiğini iddia etmektedir.

Cohen (1989:916-921), refah kavramından çok daha geniş kapsamlı olan fırsatlar ya da üstünlükler kavramlarını devreye sokmaktadır. Çünkü, kişilerin kendilerine refah yaratmak konusunda asıl gereksinimleri olan şey üstünlüklerdir (eğitim, bilgi, akıl, kaynaklar, tecrübeler, yetenekler vb. kişilerin arzuladıkları hedeflere ulaşmasını kolaylaştıran ya da mümkün kılan her şey). Bu nedenle avantajlara sahip olmak, bu avantajlara erişebilmek ve bunları özgürce kullanabilmek konusunda fırsat eşitliği kavramsallaştırması yapılmıştır.

Yukarıda anlatılanlar özetlenecek olursa: Cohen'e (1989) göre, kişilerin önceden öngörebilecekleri ve kendi tercihlerinin sonucu olarak karşılaştıkları durumlardan ötürü yapılabilecek bir şey yoktur. Bu, eşitlik ilkesinin temel ilkeleriyle çelişmeyen bir durumu ortaya koymaktadır. Benzer bir şekilde, Anderson (1999), Arneson (1997) ve Roemer (1998), refah için fırsat eşitliği kavramını, Dworkin'in (1981a; 1981b) mutlak dağıtım ve şans eşitliği yaklaşımlarına tercih ederler. Bu bakımdan böyle bir durum, kaynakların ve malların dağılımı, verimlilik ve toplam refah yaratmak konularına odaklanmış liberal piyasalar tarafından gerçekleştirilmiş ve kişiler özgür tercihlerini ortaya koymuşlardır. Ancak, kişilerin istemi dışında oluşan durumlarda, -ki bu genelde bu şekilde tezahür etmektedir- refah devleti devreye girmeli ve kişileri karşılaşmaları muhtemel olan olumsuz durumlara karşı güvence altına almalıdır. Bu görüş, devleti bir büyük sigorta şirketi olarak görmektedir.

Kişilerin özgür iradeleriyle yaptıkları tercihler nedeniyle karşılaştıkları durumlar, mutlak anlamda eşitsiz olabilir ancak adaletsiz değildir. Cohen'in (1989) ortaya koyduğu bu kuramsal yaklaşım, serbest piyasa ekonomisinin işleyişinden kaynaklanan adaletsiz dağılımın ne şekilde düzeltilebileceğini ortaya koyar. Bu yaklaşım, aslında sosyal politikanın temelinde yatmaktadır. Gerçekte sosyal politikanın amacı sınıfsız bir toplum yaratmak değildir. Sınıflar arasında var olan eşitsizliklerin daha aza indirgendiği bir toplum yaratmaktır.

Buna örnek olarak gelir vergisi uygulamaları gösterilebilir. Gelir vergisi, sosyal politika uygulamalarından biri olarak kabul edilebilir. Çünkü amaç, dağılımda yaratılmış olan sosyal ve ekonomik eşitsizliğin daha aza indirgenmesidir. Bir başka deyişle amaç, sosyal adaleti sağlamaktır. Değişik ülkelerde, farklı gelir vergisi oranları uygulaması görülebilmektedir. Ancak bu uygulamalardan hiçbiri eşitsizlikleri tamamen ortadan kaldırmayı hedeflememektedir. Gelir vergisi, birçok ülkede kademeli oranlarda alınmaktadır. Ancak ülkeler arasında bazı önemli farklılıklar bulunmaktadır. Fransa’da aynı oran %5-35 arasında, Danimarka’da %38-59 arasında, ABD’de %15-35 ve İsveç’te %0-57 arasında değişmektedir. Cohen’in (1989) ortaya koyduğu ilkedden hareketle, vergilendirmenin salt olarak eşitsizliği gidermek amacını gütmeyeceğini görmek mümkündür. Çünkü eşitsiz bir durum kaynaklar başta eşit dağıtılsa bile piyasa mekanizmasının işleyişi sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Bu kişilerin kendi tercihlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmışsa adaletsiz değildir (Arneson, 1997). Sadece bu eşitsizlikler vergilendirme yoluyla azaltılabilir. Ancak, Dworkin’e (1981) göre adil bir dağılım sağlanana kadar şanssız olanlardan şanslı olanlara kaynak transfer edilmelidir. Dolayısıyla kuramsal açıdan nasıl bir yaklaşım benimseniyorsa, vergilendirme uygulaması da bu şekilde yaşama geçirilecektir. Bu ilkedden hareketle vergi oranları belirlenmelidir. Vergilendirme, bir sosyal politika uygulamasının, kuramsal açıdan eşitlikçi bir bakış açısıyla değerlendirilmesinin örneğini teşkil edebilir.

II.4.Özgürlükçü Kuramlar

Özgürlükçü görüşlere yön veren en önemli başyapıtlardan biri, Locke’un (1689) ‘Hükmet Üzerine İki Deneme’ adlı eseridir. İktisadi özgürlükleri dile getiren Adam Smith, aydınlanma felsefesinin önde gelen düşünürleri I.Kant ve D.Hume ve daha sonra faydacı akımı yaratan J.S.Mill ve J.Bentham liberal akımın batı toplumlarında kökleşmesini ve derinleşmesini sağlamışlardır. Bu akım, endüstri devrimi ile birlikte, özünü tüccar ve zanaatkarların oluşturduğu yeni ve geniş bir kentli orta sınıf ortaya çıkarmıştır. Seküler ve rasyonel görüşlerin de etkisiyle, devletin denetlenmesi gerektiği fikri, batı toplumlarında geniş halk kitlelerince kabul görmeye başlamıştır. Ancak, tarihi süreç içerisinde batı toplumlarında da devletin her alandaki etkinliği giderek artmıştır.

Özgürlükçü kuramlar başlığı altında, liberal düşünce ve özgürlükçülük ve özgürlüğün önceliği kavramları ele alınacaktır.

II.4.1.Liberal Düşünce ve Özgürlükçülük

Nozick (2004) gibi özgürlükçü görüşün savunucuları, günümüzde liberal akımın, devletçiliğe giden yolun bayraktarlığını yaptığını ve bu akımın tarihten liberal sözcüğünü çaldığını iddia etmektedir. Günümüzde liberaller ise, devletin

artık 19.y.y.'da olduğu gibi totaliter bir tehlike yaratmadığını, bugün insanların bireysel özgürlükleri üzerindeki en büyük tehlikenin, kapitalist ekonomik sistemin yaratmış olduğu dev kurumsal şirketler tarafından oluşturulduğunu savunmaktadırlar. İnsanların sahip oldukları özgürlükler üzerinde devletin veya başka hiçbir gücün kısıtlayıcı olmaması gerektiğini düşünen bazı araştırmacılara (Lauchli, 1994:369-72; Vallentyne ve Steiner, 2001:40-42) göre, bugün bazı liberaller sosyal- liberal veya sosyal demokrat akımların etkisiyle çoğunlukla piyasa ekonomisi ile sosyal alanda devlet müdahaleciliğini meşru hale getirmeye çalışmaktadır, diğer iktisadi liberaller ise siyasal açıdan muhafazakarlaşmaktadır.

Özgürlükçülük, devletin toplumda etkinliğinin sadece mahkemeler, ulusal güvenlik ve polis koruma hizmetleriyle sınırlı kalmasından yanadır. Sosyal güvenlik, eğitim ve refah gibi hizmetler serbest piyasa şartlarında çalışan dini kurumlar, yardım kuruluşları, vakıflar ve enstitüler tarafından karşılanmalıdır. Özgürlükçü görüşün, liberalizm ile olan ilişkisi gerçekte iki çeşit özgürlük hakkındaki tartışmalara indirgenebilir: pozitif ve negatif. Pozitif özgürlük bir şey yapma konusundaki özgürlüktür. Negatif özgürlük ise bir şeyden özgür olmaktır. Negatif özgürlükçüler, her türlü baskı ve zorlamaya karşı çıkarlar, bireysel haklar her şeyin önündedir (Sen, 1999:65-67). Holmes (1995:4-7, 104), liberal geleneğin yeniden dağıtım politikaları ve devlet müdahaleciliğiyle uyumlu olabileceğini söyler. Bu, bir bakıma pozitif özgürlüğün alanı içine girmektedir. Özgürlükçü akım, özellikle sosyal demokratların liberalizmi kullanım şekline doğrudan karşı çıkmaktadır. Özgürlükçülük, kapitalizmin yarattığı eşitsizlikleri azaltmak için devlet müdahalesini meşru gören, özellikle vergilendirme ve refah devleti uygulamaları ile serbest piyasa ekonomisinin yarattığı sosyal ve iktisadi bozuklukları onarmayı hedefleyen ve Yeni Sol olarak nitelendirilen bu sosyal-liberal sentezin, liberalizmin tarihi açıdan bıraktığı düşünsel mirası hiç temsil etmediği görüşünü savunur.

Özgürlükçü görüşe göre, eğer bir toplumda yaşayan insanlar, özellikle sosyal ve iktisadi refah açısından sonuç olarak gelinen noktaya, kendi özgür seçimleri yoluyla ulaşmışlarsa, adil bir dağılım gerçekleşmiştir. Bu açıdan, son gelinen noktada eşitsizlikler var olsa bile, bunu düzeltmek için yapılan bütün girişimler- ki bunlar devlet eliyle vergilendirme, yeniden dağıtım, yasal kısıtlamalar gibi yollara başvurularak yapıyorsa- insanların hak ve özgürlüklerini sınırlandırmak olacaktır. Özgürlükçü ideoloji için; Dworkin, Sen, Cohen, Roemer, Arneson gibi eşitlikçi ideolojinin öncüleri için önemli olan kaynakların ilk dağılımı, fırsat eşitliği, haketme ve şans eşitliği gibi kavramların önceliği yoktur. İlk ve tek öncelik, özgürlüklerdir. Faydacı akımda olduğu gibi mutluluk, haz ve toplam refah seviyesi gibi kavramlar da önceliğe sahip değildir. Kişiler kendi özgür seçimleri sonucunda, hangi noktaya

varırlarsa varsınlar bundan şikayet etmemelidirler. Ayrıca, ulaşılan noktada eşitsizliklerin bulunması da, eğer temel kişisel özgürlükler korunmaya devam ediyorsa, önemli değildir (Clayton ve Williams, 2004; Langan, 1977). Ancak burada şu soru hemen akla gelmektedir: Kişiler kendi istekleriyle yaptıkları tercihler sonucunda iktisadi açıdan büyük eşitsizlikler yaratıyorlar ve bunu da özgür iradelerinin bir yansıması olduğu için adil olarak kabul ediyorlarsa, sonunda bazı temel bireysel özgürlüklerinin varlığı ne gibi bir anlam ifade edecektir?

Özgürlükçü akım, bir taraftan liberalizmi bugünkü görüntüsüyle devlet müdahalesini meşru olarak gören sosyal-liberaller tarafından kullanıldığı için eleştirmiş, ama sonunda argümanları en çok kendine Yeni Sağ adını veren, siyasal bakımdan Thatcher ve Reagan gibi muhafazakarlar ve iktisadi açıdan arz yanlıları ve yeni-liberaller tarafından kullanılmıştır (Holmes, 1995; Sen, 1999). Günümüzde, 2008 yılında yaşanan küresel iktisadi krizle birlikte son derece açık bir şekilde görülmüştür ki, sadece göstermelik bazı siyasal ve medeni hakların varlığı ve devlet müdahalesi olmadan iktisadi açıdan serbest piyasa ekonomisinin egemenliği, sonunda büyük adaletsizlikler ve eşitsizlikler doğurmaya oldukça yatkındır.

II.4.2.Özgürlüğün Önceliği İlkesi

Rawls (1971), sosyal adalet kuramında ‘özgürlüğün önceliği’ kavramını bir gereklilik koşulu olarak ortaya koymuştur. Çağdaş özgürlükçü kuramların içerisinde özgürlükler, önemli ölçüde bir sınıflandırma içerisinde sunulmaktadır (Langan, 1977; Taylor, 2003). Rawls (1971) ve Nozick’in (2004) çalışmalarında, kişisel hak ve özgürlüklerden, mülk edinme hakkına veya siyasal katılım hakkına kadar birçok özgürlük sınıflandırılmıştır. Bu özgürlükler, yoksunlukların ve yoksullukların ortadan kaldırılması konusunda önemli bir önceliğe sahiptir. İnsanların bu hakları, asla ihlal edilmemelidir. Sonuçlarından ne çıkartılacak olursa olsun, hakların varlığını garanti altına almak için tasarlanmış olan yöntemler, arzulanabilir olarak düşündüğümüz şeylerle (fayda, iyilik hali, fırsat eşitliği gibi) aynı düzlemde değildir (Sen, 1999; Taylor, 2003).

Burada, hakların görece önemi değil, mutlak önceliği söz konusudur. Rawls’ın (1971) çalışmalarında, üstünlüğe sahip olan haklar çok geniş değildir. Bazı kişisel özgürlükler, medeni ve siyasal haklardan ibarettir. Dar kapsamlı da olsa bu hakların üstünlüğe sahip olmasının önemli nedenleri ve sonuçları vardır. Bu haklardan hiçbir şekilde ekonomik baskılar sebebiyle ödün verilmemelidir. Ayrıca, neden yoğun ekonomik gereksinimlerin -ki bunlar yaşam ve ölüm kadar önemli olabilirler- statüsü, kişisel özgürlüklerden daha düşük olmalıdır?

Özgürlüğün önceliği ilkesi, çok yoksul ülkeler için bile görünüşte makul hale getirilebilir ancak bu önceliğin içeriği oldukça nitelikli olmalıdır. Çünkü, yaşamak için gerekli olan temel gereksinimlerini karşılayamayan insanlar için özgürlükler, tanımı ve sınırları net belirlenmesi ve içi iyi doldurulması gereken bir kavram haline gelmektedir. Bu, Rawls'ın (1971) kuramında bahsettiği, özgürlüklerin önceliğinin küçümsenmesi anlamına gelmemektedir. Ancak bu ekonomik gereksinimler konusuna da tepeden bakılmasını gerektirmez. Burada önemli olan, üstünlük veya öncelikten öte bir kişinin özgürlüklerinin kendisine üstünlük, çıkar veya fayda sağlayan diğer türlü kişisel avantajları (gelir, servet vb.) kadar önemli olup olamayacağıdır. Özgürlüklerin (temel siyasal özgürlükler ve medeni haklar da dahil olmak üzere) önceliği ve üstünlüğü iddiası, özgürlüklerin sadece çıkar sağlayan basit bir kavram olarak görülmesi fikrine karşı çıkmaktadır.

III. Genel Değerlendirme

Sosyal politika, sosyal adaleti sağlama süreci üzerinden tanımlandığı zaman, kuramsal bir yaklaşım açısı içerisinde değerlendirilebilmektedir. Sosyal politika, sadece bir uygulama alanı olarak düşünüldüğünde, özünde varlığının temelini oluşturan kuramsal gelişmelerden ve kuramlar arasındaki etkileşimlerden soyutlanmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada sosyal politika, sosyal adalet kavramı üzerinden kuramsal bir bakış açısıyla incelenmiştir.

Tarih boyunca eşitsizlikler kendini yaşamın farklı alanlarında çeşitli şekillerde göstermişler ve toplumsal huzursuzlukların doğal bir nedeni olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Sosyal, siyasal, iktisadi ve yasal alanlarda ortaya çıkan eşitsizlikler, adalet algısının oluşumunda son derece etkili olmuşturlar. Bir ölçüde eşitsizlik/eşitlik ve adalet, birbirini karşılıklı yordayan kavramlar olarak toplumların içinde bulunduğu durumu ortaya koymak bakımından çoğu zaman birlikte kullanılmaktadır. Adalet, eşitlik üzerinden kavramsallaştırıldığında, sosyal politika da sosyal adaletin bir fonksiyonu olarak tanımlandığında, eşitlik ve adalet sosyal politikanın merkezine yerleştirilmiş olmaktadır. Toplumlarda daha çok kendini sınıfsal açıdan belirginleştiren eşitsizlikler, ve bu eşitsizliklerin yarattığı sosyal adalet yoksunluğu algısı, batılı toplumlarda bazı düşüncelerin ve uygulamaların geliştirilmesinde ve yaygınlaşmasında son derece etkili olmuştur.

Sözleşmeci yaklaşımlar, doğada insanların eşit olduklarını ancak toplumsallaşma süreci ile birlikte, yaşama korkusunun egemen olmasıyla bu eşitliğin bozulduğunu ve yeniden adaletli bir toplumsal düzenin kurulabilmesinin eşit haklara sahip bireylerin birlikte kabul edeceği bir sözleşmeye bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu daha çok yasal haklar ve karşılıklı uzlaşma ilkeleri çerçevesinde sosyal adaletin sağlanabileceği görüşünü desteklemektedir. Faydacı yaklaşımların özünde ise, iktisadi açıdan

özgürlüklerin artırılmasının toplumun refah düzeyini arttıracığı ve bu yolla en adaletli dağılımın sağlanacağı görüşü bulunmaktadır. İktisadi açıdan eşitsizliklerin giderilmesinin bir önceliğe sahip olmadığı faydacı kuramlar, bireyler arasında veya toplumun farklı sınıfları arasında bulunan eşitsizlikleri gidermek yoluyla sosyal adaleti sağlamak yönünde bir hedefe sahip değildir. Toplumsal refahın bireysel iktisadi özgürlüklerin çoğaltılmasıyla yükselmesi - dağılımın ne şekilde gerçekleştiği göz önünde bulundurulmadan- faydacı kuramlar açısından yeterli olmaktadır. Eşitlikçi kuramların temelinde ise, sosyal adaleti iktisadi kaynakların dağılımı üzerinden tanımlama görüşü bulunmaktadır. Bireyler arasında var olan iktisadi eşitsizlikler ortadan kaldırılmadan, adaleti sağlamak mümkün değildir. Ancak, kaynakların mutlak olarak eşit dağıtıldığı bir toplumsal kurgu içersinde de eşitlik ilkesi sağlanmış olsa bile, sosyal adalet sağlanmamış olabileceği için, yeniden dağıtım mekanizmalarına gereksinim duyulmaktadır. Bu mekanizmaların varlığı da dağılımda eşitlik ilkesini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle, fırsat eşitliği ve şans eşitliği kavramları ortaya çıkmaktadır. Özgürlükçü kuramlar ise bireylerin doğuştan bazı doğal haklarının olduğunu ve bu hakların hiçbirinden insanların isteseler bile vazgeçmelerinin mümkün olamayacağını, aksi takdirde çeşitli maddi kaygılarla bu hakların değiş-tokuş edilmesinin adaletsiz bir durum ortaya çıkaracağını savunmaktadırlar.

Sosyal politika, özünde bu kuramların ortaya koyduğu görüşlerin önemli bir bölümünden doğrudan etkilenmektedir. Uygulamaların ne ölçüde hedefine ulaştığını değerlendirebilmek açısından bu kuramsal yaklaşımları ayrıntılı olarak irdelemek gerekmektedir. Eşitlikçi bir bakış açısıyla kaynakların dağılımında adaletin sağlanması, özgürlükçü bir bakış açısıyla bireylerin vazgeçilmesi mümkün olmayan haklara sahip olması ve sözleşmecî bir bakış açısıyla hakların toplumsal bir uzlaşma ile teminat altına alınması, sosyal adaleti sağlamanın farklı bakış açılarıyla değişik yollarını sergilemektedir. Bireyler, yaşamları süresince sosyal refah basamaklarından hangisi üzerinde yer alacaklarını önceden bilemezler. Bu bakımdan, sosyal adaleti sağlamak ve eşitsizlikleri en aza indirmek konusunda sosyal politika uygulamalarının yaşamsal bir önemi vardır. Bu nedenle, sosyal politikalar değerlendirilirken, kuramsal yaklaşımlar da en az uygulamaların içeriği kadar ön planda tutulmalıdır.

Kaynakça

Adams, M., Bell, L.A., Griffin, P(ed.), (1997), Teaching for Diversity and Social Justice: A Sourcebook, New York: Routledge.

- Anderson, E.S.,(1999), Against Luck Egalitarianism: What is the Point of Equality, *Ethics* 109, s.287-337.
- Arneson, R.,(1997), "Equality and Equal Opportunity for Welfare", L. Pojman; R. Westmoreland(ed.) içinde, s.229-241.
- Arneson, R.,(2005), "Cracked Foundations of Liberal Equality", J.Burley(ed.) içinde, s.79-98.
- Bell, L.A.,(1997), "Theoretical Foundations for Social Justice Education", M. Adams;L.A. Bell; P. Griffin(ed.) içinde, s.3-15.
- Boucher, D., Kelly,P(ed.), (1998), *Social Justice from Hume to Walzer*, New York: Routledge.
- Burley, J.(ed.), (2005), *Ronald Dworkin and His Critic*, Oxford: Basil Blackwell.
- Chan,M.H.,(2005), "Rawls' Theory of Justice: A Naturalistic Evaluation", *Journal of Medicine and Philosophy*, 30(5), s.449-465.
- Clayton, M., Williams, A(ed.), (2004), *Social Justice*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Deutsch, K.L., Forniari, J.R(ed.), (2009), *An Invitation to Political Thought* Belmont: Thomson Wadsworth.
- Çelik, A., (2010), "Muhafazakar Sosyal Politika Yönelimi:Hak Yerine Yardım – Yükümlülük Yerine Hayırs severlik", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 42, s.63-81.
- Dworkin, R.M.,(1981a), What's Equality? Part 1: Equality of Welfare, *Philosophy and Public Affairs*, 10(3), s.185-246.
- Dworkin, R.M.,(1981b), What's Equality? Part 2: Equality of Resources, *Philosophy and Public Affairs*, 10(4), s.283-345.
- Gaskin, J.C.,(1998), *The Leviathan/Thomas Hobbes*, NewYork: Oxford University Press.
- Gill, D.G.,(1992), *Unravelling Social Policy: Theory, Analysis and Political Action Towards Social Equality*, 5th edition, Rochester- VT:Schenkman Books.
- Habibi, D.,(1998), "J.S.Mill's Revisionist Utilitarianism", *British Journal for The History of Philosophy*, 6(1), s.89-115.
- Holmes, S.,(1995), *The Anatomy of Antiliberalism*, Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press.
- Kelly, E., Rawls, J.,(2001), *Justice As Fairness: A Restatement*, Cambridge-Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press.
- Kurer, O.,(1999), "John Stuart Mill: Liberal or Utilitarian?", *The European Journal of The History of Economic Thought*, 6(2), s.200-215.
- Langan, J.P.,(1977), "Rawls, Nozick and the Search for Social Justice", *Theological Studies* 38(2), s.346-359.
- Lauchli, M.U.,(1994), "What Distruvutive Justice- The Legal Theories of Rawls and Nozick", *Tilburg Foreign Law Review*, Vol.4, s.169-205.
- Madema, G.S., Samuels, W.J(ed.), (1998), *The LSE Lectures A History of Economic Thought*, New Jersey: Princeton University Press.
- McClelland, J.S.,(1996), *A History of Western Political Thought*, New York:Routledge.
- Mill, J.S. (1863), *Utilitarianism*, London:Parker, Son and Bourn

- Miller, D.,(1999), *Principles of Social Justice*. Cambridge: Oxford University Press.
- Nozick, R.,(2004), "An Entitlement Theory", M. Clayton;A.Williams (ed.) içinde, s.85-110.
- O'Brien, B.P.,(2007), *History of Economic Thought as an Intellectual Discipline*, Chettenam: Edward Elger Publishing Limited.
- Öztürk, A., (2007), "Rawls'ın Adalet Teorisi Ya Da Biçimsel Hak Anlayışının Teorik Açmazları Üzerine", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 37, s.57-86.
- Pojman, R., Westmoreland,R(ed.), (1997), *Equality: Selected Readings*. New York: Oxford University Press.
- Rawls, J., (1971), *A Theory Of Justice*, Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Reeve, C.D.C., (2003), "Plato", D. Boucher;P. Kelly(ed.) içinde, s.54-73.
- Robbins, L., (1998), "The Welath of Nations", S.G. Madema;W.J. Samuels(ed.) içinde, s.143-153.
- Roemer, J. E.,(1998), *Equality of Opportunity*, Cambridge: Harvard University Press.
- Russell, B.(1999), *History of Western Philosophy, Second Edition Reprinted*, New York: Routledge.
- Schall, J.,(2009), "Aristotle", K.L. Deutsch;J.R. Fornieri(ed.) içinde, s.35-66.
- Sen, A.K.,(1999), *Development As Freedom*, New York: Oxford University Press.
- Talas, C., (2001), *Toplumsal Politika*, 5.Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Taylor, R.S.,(2003), "Rawls Defense of The Priority of Liberty", *Philosophy and Public Affairs*, 31(3), s. 246-271.
- Trigg, R.,(1999), *Ideas of Human Nature: An Historical Introduction*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Vallentyne, P., Steiner, H.(ed.), (2001), *The Origins of Left Libertarianism: An Anthology of Historical Writings*, New York: Palgrave Publishers Ltd.
- Van Wormer, K.,(2004), *Confronting Oppression, Restoring Justice: From Policy Analysis to Social Action*, Alexandria-VA: Council on Social Work Education.
- Walras, L., (1874), *Elements of Pure Economics*, Routledge: reprint edition, 2004.